

AZ ELSŐ MŰHELY*

(Kosztolányi Dezső önképzőköri éveit)

D E R Z O L T A N

„Mi marad hát az egészszööl?” Az *Aranysárcány* írója kéri ezt önmaga nevében s az érettségi tortúráján keresztülvergödött diákhösei nevében is. Mi marad annyi esztendő hozományából, a játék, a tanulás, a folytonos készülés, várakozás izgalmából? Mi marad az ifjúságból? A válasz, az *Aranysárcány*beli válasz lehangoló: „Pajtások, sarokba vágni a könyveket, feltüzelni mind. (...) Leghelyesebb felejteni. Felejteni mindent, amit magukba szedtek, először a számtant és a görögöt, majd a fizikát és latint, felejteni minden rendhagyó ígét, azt is, mikor született Kisfaludy Károly és mikor halt meg Berzsenyi Dániel. Sajnos felejteni se tudtak oly gyorsan, mint öhajtották volna. — Egyelőre a cigarettánál maradtak. Újra rágyújtottak. Egyszerre kattantak az ezüst cigarettatárcák. Ök, kik nemrégén még őszintén lemarházták egymást, s világért sem adtak volna egy tollat, egy fél almát, levetközték tisztességesen bevallott, emberi önzésüket s felöltve a polgári kedvesség kolduscondráját, váltig kínálgatták egymást: — Parancsolj, kérlek. De parancsolj az enyémből. Török. Majd aztán én is veszek. — Ez volt az élet? — Igen, ez volt az élet.”

A kérdést meg kell ismételnünk: „Ez volt az élet?” Ha az *Aranysárcány* írója szomorú igennel válaszolt, megvolt rá az oka: a húszas évek kietlen világa, önmaga elszigeteltsége, a családja körül egyre közelebb ólálkodó betegség és halál esetei. De jól tudjuk, hogy tíz év se telik el, s az életét összegezö költö megrendült köszönettel eszmél rá, hogy „mégiscsak egy nagy ismeretlen Úrnak vendége” volt. S ez a „nagy ismeretlen Úr” a csodákat, szépségeket adó sikeres élet jelképe. A „vendégség”, amelyben költönk részesült, fizetsége annak a soha nem szünö szorgalomnak, láznak, alkotó szenvedélynek, amellyel Kosztolányi egész életét végigélte. Az *Aranysárcány*ban elhangzott kérdésre — „Ez volt az élet?” — volt tehát más válasz is. S nemcsak a *Hajnali részegség* látomásának káprázatában, de benne rejlett ez a válasz abban az anyagban is, amelyet az *Aranysárcány* írója a keserü kiábrándultság jegyében interpretált.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy ezt az anyagot, Kosztolányi utolsó gimnáziumi éveit, s ezen belül önképzőköri működését az anyag eredeti logikája szerint szólaltassa meg. Visszaperelje az *Aranysárcány*tól azt, ami nem veszhett el. „Vajon megvan-e még?”, kérdezi a regény egyik alakja, s a másik így felel rá: „Alig hiszem. (...) Az ilyen papír-

* Ez a tanulmány az *Életjel* miniatúrsorozata számára készült.

ból van. Egy nyár, két nyár és vége. Hamar elrongyolódik." Egy percig se hisszük, hogy a regény bonthatatlan szépségét kétségessé tehetnénk. A szándék is idegen volna tőlünk. Csak abban reménykedünk, hogy a maga eredeti mivoltában — tehát az írói földolgozást megelőző állapotában — megszólaló anyag módosítja a költő egy élettájáról a regény által kialakított képet. S egyúttal a gazdag tehetség bölcsőjére, forrásaira, edződésének egy fontos szakaszára is fényt derít.

•

A Kosztolányi-irodalom számára Szabadka s az író itt töltött gyermek-és ifjúkora máig a titkok forrása. Maga az író is többször kinyilvánította, hogy művészete innét szívta legdúsabb táperőt: „A vidék a csodák földje. Aki itt nő fel, annak tágabb a szeme, mint azoknak, akik egy nyugodt, bölcsen berendezett fővárosban kapják az élettől a keresztséget. Engem a magyar kisvárosban rejlő titokzatosság, a vidéki emberben rejlő misztikum zaklatott írásra, és csak annyiban érzem magam írónak, amennyiben a vidékben munkáló erőtlől kaptam erőt.” (*Írók, festők, tudósok.* Budapest, 1958. II. 333—334.) Tünődve az író sztoicizmusának gyökerein, a sebzékenységgel határos érzékenység magyarázatát legutóbb Sőtér István is itt, a század eleji Szabadka, a Kosztolányi család helye és szerepe körül vélte megtalálhatónak. (*Kritika*, 1965. 4. 28.)

Nem szeretnénk túlbecsülni a föltárható adalékokat, motívumokat, hiszen tudjuk, hogy a tehetségnek vannak a környezetből le nem vezethető hajlamai, adottságai — s talán ezek a fontosabbak —, de az önképzőkör porondján megjelenő ifjú Kosztolányi még annyira nyers, olyan kihívó alakban mutatja sajátos hajlamait, hogy vele foglalkozni csupán ezért is érdemes volna: íme, ilyen volt ő a kultúra, a fegyelem, a szkepszis és a műforma előtti állapotban.

Utunk nem egészen töretlen. A *Mostoha* címen 1965-ben közzétett dokumentumgyűjteményben külön fejezet foglalkozott Kosztolányi önképzőkori munkásságával, s földolgozza a kérdést Kiss Ferenc Kosztolányi-monográfiája is. (Kéziratban olvastuk.) Az utóbbi azonban, az egész életműre kiterjeszkedvén, arányai miatt is csak a lényegre szorítkozik, a *Mostohában* viszont inkább az események krónikási ismertetésére törekedtünk. Így adósok maradtunk a dokumentumok értelmezésével, a költői jellem rajzához adható tanulságok hasznosításával. Szegényesebb volt anyagunk is. Ezúttal viszont nemcsak az eddig föllelt dokumentumokat, az önképzőkör jegyzőkönyveit, az érdemkönyv által megőrzött Kosztolányi-szövegeket vesszük vallatóra, de több ismeretlen Kosztolányi-művel is gazdagítjuk anyagunkat, s vizsgálódásainkat tágabb érvényének jelzésére is kísérletet teszünk.

•

Kosztolányi az 1901/1902. tanévben, tehát hetedikes gimnazista korában lett az önképzőkör tagja. Hogy mit jelentett számára ez a lehetőség, csak úgy képzelhető el, ha tudjuk, hogy az egyívású fiatalok számára ez az önképzőkör volt a közszerelés, az ambíció kiélhetésének ha nem

is egyetlen, de legizgalmasabb fóruma. „Az igyekezet — írja Kiss Ferenc — itt elveszti a tanulást oly sokszor megkeserítő kényszerűség nehezékeit. Kitűnő játék, hódító torna ez a közszereplés. Az itt szerzett dicsőség teljessége érdekében, a száguldás lendületében az addig unalmas tárgyak akadályait is könnyedén átviszi. A sikerek aztán újra visszahatnak a vállalkozókedvre. Most már valóban ő az iskola díszé.” (I. m.) És ez új fejlemény, mert a hatodikban félévkor még elégségest kap matematikából, s év végén is hat jó húzza le jelesei értékét. (*Szabadka sz. k. városi közszéki főgimnáziumának értesítője az 1900/1. tanévről.*) Hetedikben viszont vallástamból, magyarból, németből, latin és francia nyelvből, földrajzból, mennyiségtanból jelese van, s csak tornából és magaviseletről jója és görögöl elégséges. (Az utóbbi tantárgy, sajnos, már akkor sem számított sokat.)

A feltörés tehát a rendes tanulmányok vonalán is szembeötlő, az önképzőkori eredmények vonalán pedig szinte elsöprő. Egyetlen kivételtől eltekintve a díszkönyvbe kizárólag Kosztolányi-írások kerülnek, pedig „elfoglaltsága” miatt be se írja az erre érdemesítettek mindenikét. A pályadíjak közül egymaga többet megnyer, mint a pályázók összesen. Az arány: 7:6 az ő javára. Nyertes művei közt tanulmány, műfordítás, eredeti vers, elbeszélés és bírálat egyaránt akad, ami szorgalmát s a tehetség minden irányú ambícióját is bizonyítja. Arany lírája, Heine és Vergilius jelezhetik az érdeklődés tágasságát, a tehetség erejét s a munka színvonalát majd az egyes művek közelebbi vizsgálata révén próbáljuk megmérni.

Ebben a buzgó munkálkodásban bizonyára a tradíciónak s Kosztolányi helyzetének is része van. Világosabban szólva annak, hogy apja a gimnázium igazgatója s az önképzőkör tiszteletbeli elnöke. S ezt a tiszteletet, az utóbbit is, Kosztolányi Árpád nemcsak hivatalból vette komolyan, hanem azért is, mert annak idején ő is tagja, sőt egyik főszereplője, az 1874/75. tanévben pedig titkára is volt ugyanennek az önképzőkörnek. Megválasztásának talán szépséghibája, hogy egy évközben adódó konfliktus folytán került rá sor, amikor is a megválasztott vezetők a bál betiltása miatt lemondtak. (A szabadkai főgimnázium önképzőkörének jegyzőkönyve. 1874/75. Szabadkai Városi Múzeum. 128. sz.) Ám ha ez túlzott lojalitásra vallana is, annak értékéből semmit sem von le, hogy Kosztolányi Árpád az ülések többségén hol verseivel, hol bírálataival, de szinte mindig sikert aratott.

Az ifjú Kosztolányit kötelezhette tehát ez a példa is, és bizonyos, hogy kötelezte az apja igazgatói hivatala miatt ráirányuló figyelem és ráháruló felelősség. Jelen voltak itt a család barátai és titkos vagy nyílt ellenségei. Az önérzetes, nagyra törő ifjú költőt ez a megkülönböztetett szerep csak sarkallhatta. És sarkallhatta az ifjabbak bámulata, akik között mindig jelen volt unokaöccse, Brenner József, vagyis Csáth Géza, a mindenkori pajtás, sakkellenfél és az első Kosztolányi-művek lelkes bírálója s közönsége egy személyben.

Lehetne még sorolni a külső ösztönzéseket, de együtt valamennyi sem

olyan fontos, annyira ösztönző, mint az ifjú Kosztolányiban már évek óta halmozódó s egyre mohóbb ambíció. Van ebben szereplésvágy is, munkaszenvedély és van valami alaktalan türelmetlenség, amely alig bírja kivárni, hogy a tehetség természetes kifutópályáihoz elérkezzen. Az ember ámulni kénytelen a hatodikos gimnazista naplójából lépten-nyomon kiütköző hivatástudat láttán. Annak tudata láttán, hogy ez a kamasz mennyire biztos a maga majdani nagyságában. A Vörösmarty-évforduló ilyen képzelgésre indítja: „Mily szép nagynak lenni. Tán 100 év múlva az én ünnepségemet fogja bámulni a világ?” (Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi*. Budapest, 1938. 65.) S ha itt még jelen van a kétség, később már nyoma sincs: „Jóska megbírálta 4—5 versemet. Azt mondja, hogy nagy költő leszek s én hiszem, habár nem vagyok könnyen hívó ember, érzem a tehetséget.” (Uo. 68.) Másutt: „Bármiképpen legyen is ez, érzem, hogy belőlem — ha segít a jó Isten — *nagyember lesz...*” (Uo. 75.) Ha mégis kétsége támadna, nem a cél elérése válik kérdésessé, csupán az, hogy „mi vezet jobban a nagysághoz, mi fejleszti ki jobban a talentumot, az iskola, vagy a vele való dac?” (Uo.) Mosolyogtató meditáció, pedig nem utoljára került költőnk ilyen dilemma elé.

Jelen összefüggésben azonban a költői öntudat és becsvágy magas foka a lényeges, mert ez az a pozíció, ahonnan az ifjú Kosztolányi a világot nézi. A világot általában, az irodalmi produkciókat pedig különösen. Csillag Károly március idusára írt ódáját például így bírálja: „Dagály, szóvirág, hatni akaró jelzők bőviben voltak, de fenséges gondolat éppen nem.” (Uo. 87.) Pedig Csillag a város „vezető költője”, akinek tehetségét még el is ismeri Kosztolányi (Uo. 57—58.), de a rossz műre így se talál fölmentést. Nem is nagyon keres, mert a tehetetlenséget a porondra még be nem bocsátott versenyző ingerültségével nézi. Nincs valami jó véleménnyel német tanárjáról, Gaál Ferencről sem, pedig az önképzőkörben is Gaál a vezető tanár: „Gaál német professzorom a múlt órán azt találta kibőfenteni, hogy *Mignont* még nem látta jó fordításban. Nekem se kellett több, megcsináltam, s ma kivittem neki. Azt mondta, szép, jó, de van benne verstani hiba. (?) Ez alkalommal azt tapasztaltam, hogy a mi kis Gaálunk nemcsak az *irodalomhoz, hanem a verstanhoz sem ért egy betűt se*. „Intra”. Ez nem állhat jambus sorban, pedig spondeus! Apropó! Schmausz elhozta Szász Károly *Mignon*-fordítását, nem vagyok oly ostoba, hogy magamnak hízelegjek, de nekem az enyém sokkal tökéletesebb, mint Szászé.” (Uo. 85—86.)

Vizsgálódásaink szempontjából nem túlságosan fontos, helytálló-e ez a Gaál tanár urat illető, nem éppen finom bírálat, de mielőtt a diák Kosztolányi jellemzését folytatnánk, annyi időt érdemes szakítanunk, hogy a szóban forgó műfordítást megismerjük. Bátorít erre az a tény is, hogy kitérőnk egy ismeretlen művel gyarapítja a Kosztolányi-filológiát.

MIGNON

Műfordítás Goethétől

Isméred a hont, hol citrom virul
S arany narancs int a fa lombirul;
S halk szél fuvall a nyájas ég alatt,
S mirtusz s babér zöld ágat hajtanak.
Isméred-e?

Oda! Oda

Mennék veled, szép kedvesem, tova!

S a házat? Azt jól tartja oszlopa,
Ragyog, tündöklök fénytől a szoba,
Sok szép márványszobor tekint reám:
Mi baj, mi bánt, mondd el szegény leány?
Isméred-e?

Oda! Oda

Menjünk veled oltalmazóm tova.

És a hegyet s a felvivő utat?
Őszvér a ködbe feljártó kutat.
Barlangba' van az ő sárkánycsalád.
A szikla reng, és zúg az ár alább.
Isméred-e?

Oda! Oda

vigyen utunk! Atyám, engedj tova.

1901. március 7.

Gaál tanár úr bizony nem túlzott, amikor úgy vélte, hogy nehéz jól lefordítani ezt a verset. A műfordítót mindenekelőtt a párbeszéd előadás teszi próbára. Balladaként íródott. De gondot okoz a párbeszéd és a zárt szimmetriák feszültsége s főleg a paralell kérdések és a refrén visszaadása, mivel a déli hazája után sóvárgó lány fájdalmas vágyakozásának kifejezésében ezeknek az ismétlődő mozzanatoknak nagy a szerepük. Abban viszont a diák Kosztolányinak van igaza, hogy Szász Károly elég gyöngén interpretálta ezt a verset. Hogy gyöngébben-e, mint költőnk, arra még visszatérünk. Egyelőre az a fontosabb, hogy Szász Károly, minden szorgalma ellenére, ezúttal a vers legdinamikusabb elemét ferdítette el. Azt a sort, melyben a déli tájak után vágyódó leány vallatva kérdi, hogy azt a csodás vidéket:

Kennst du es wohl?

Dahin! Dahin

Möcht' ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn."

Vagyis, hogy „ismered-e jól. Oda, oda, Kedvesem, oda óhajtanék menni veled.” — Szász Károly ezt a sóvárgó kérdést — „Kennst du es wohl?” — így fordítja: Tudod, ah! Tudod, ah!” S ezzel suta pihegésre gépiesíti a megindult lírát, sőt a szótagszámot is szaporítja. Igaz, hogy az első sorban is azt kérdi, hogy „Tudod hol a hon, ...”, s így, mikor ismétlődik ez

a kérdés, már az „ismered” jelentése is beleérthető. De csak jóindulattal, tehát nem hat olyan megejtő természetességgel, mint az eredeti. Az eredeti három strófájában ez a kulcsfontosságú kérdés ismétlődik, természetesen kérdőjellel. Szász felkiáltójellel akarja pótolni lírai erejét.

Egyébként azonban még a legújabb műfordításokhoz képest is elég lelkiismeretes Szász Károly munkája. Előbb bírált megoldásával nemcsak veszített, de valamit nyert is. Mert a „Dahin! Dahin”-ba foglalt refrént magyarra úgysem lehet pontosan áttenni, ha a jambikus kizengést s a „Dahin” ismétlődésének bőségét is vissza akarja adni a fordító. Szász Károly megoldása, ha ritmikailag pontatlan is, de jobb, mint Kosztolányinál a tompa „Oda! Oda”. Különös, hogy Szemere Miklós korai megoldását — „Felé, felé” — Szász Károly is, Kosztolányi is mellőzte, pedig napjaink fordítója, Vas István is hasonló formát választott: „Csak dél felé! / Te ismered!”

Különben Kosztolányi pontosan Szemere nyomán kezdi: „Isméred a hont...”, de aztán láthatóan önállóan halad. Milyen sikerrel? Ha csak a teljesítményt nézzük, bizony elég önkényesnek lehet mondani. A narancs-*intése* kevesebb, mintha *égne*, gépies az első szakasz sorkezdetekben az S háromszori ismétlődése. Mikor az „Isméred” intonációt a második és a harmadik szakasz élén fölcseréli más szóval, a vers szimmetriája ellen vét, s téved, amikor a végén a lányt úgy beszélteti, hogy el akar menni az apától, holott éppen *vele* akar menni.

A finomabb hibák fölsorolásától bízást eltekinthetünk, hiszen az előbbiekkal sem a teljesítmény megrovása volt a célunk, ellenkezőleg: annak érzékeltetése, hogy ez a fiatal diák, ha kócosan, ha fellengzősen is, de már úgy dolgozik, hogy teljesítményét a mesterekkel össze lehet vetni. Nyilván túloz, amikor a magáét Szász Károlynál jobbnak tartja, de az igaz, hogy a vers igen szigorú, erőt próbáló ritmikáját és rimelését elég hűségesen vissza tudja adni. Gaál tanár úrnak abban igaza volt, hogy ebben is akad prozódiai hiba. Igaz, hogy a refrénben szereplő „Oda! Oda” bizony jambusnak süket, pedig a „Dahin” fölgyúl, mint egy messze üzenő sóhaj, de egyébként nagyon megfelel a mértéknek.

Fontosabb azonban, hogy — ha önérzete alapját és indítékait nem is méri patikamérlegben — magát joggal érzi egy nem középiskolás fokú versengés részesének.

El lehet képzelni, hogy ez a fölénytudat és becsvágy milyen türelmetlenül nézhette az önképzőköri gyarlóságokat. Már hatodikos korában is, amikor még — a felsőbb osztályosok kegyéből — csak hallgatóként lehetett jelen. „Nagy várakozással néztem már hetek óta a mai napnak elébe — írja 1900. november 3-án —, mert tudtam, hogy a mai napnak tartja az önképzőkör II-ik rendes ülését. (...) Borzasztó önképzőkör. Kétségbeesett munkássággal dolgozik és mindegyik verset ír, verset, boldog, boldogtalan. (...) Szeifert Ernő, az önképzőkör titkára. Szó sincs róla, hogy nem tehetséges ember, de (...) oly magasan tartja a fejét, mintha a világirodalom legkiválóbb alakja volna! (...) Szegény peches ember Catullus egyik epigrammáját fordítja le, mely a rómaiak affektációját gúnyolja, hogy a hehezetet kelleténél erősebben ejtik ki. Valóban oly abszurd helyzet fejlődik ki a műfordításnál, hogy kénytelen lesz az ember nevetni. Így kezdi: Khedves. A magyarnak ez nem szokása.” Ez-

után egy elbeszélésről mutatja ki, hogy hamis, mert „nem tudja elérni természetes eszközökkel az alapeszmét”. (Uo. 52.)

Idézhetnénk még a türelmetlenség hasonló megnyilatkozásait, de ideje volna most már arra figyelniük, miként viselkedik, miként bontakozik ki áhitott terepén ez a mohó ambíció, s milyen magatartást választ, milyenre kényszerül az ember, amikor olyan közegbe kerül, ahol ütközni kénytelen.

Hogy ütközik, sebeket ad és kap, s végül ezért az iskolából is kicsapják, ez már eléggé ismeretes. Szól róla Kosztolányiné (i. m. 107.), s tüzetesen a *Mostoha* vonatkozó tanulmánya is. Ezek ismeretében is érdemes arra rámutatni, hogy a rendkívüli ambíció és tehetség milyen nehezen fér meg az adott keretben. Alig van önképzőkori ülés, ahol ne támadna körülötte valamilyen nézeteltérés, többször éles konfliktus is. Pedig megtörténik, hogy elismeri társai teljesítményét. Az 1901/2. tanév első ülésén, szeptember 29-én például dicséretesre ajánlja Kálnai Dezső szavallatát. A második és harmadik rendes ülésen, noha éles bírálatban részesül, megnyugszik a kör határozatában. Van tehát benne tolerancia, s tud figyelni mások érveire is, ami fontos adottság önelégült ifjak esetében, — s mégis, már az első ülésen is ádáz vita támad körülötte. *Rügyfakadás* című verse az ütközőpont. Van, aki dicséri, mások semmitmondó képeket, frázisokat, rendetlenséget észlelnek benne. Hogy Kosztolányi milyen sértetten és sértőn válaszolhatott, az sejthető abból is, hogy többen jegyzőkönyvi megrovással akarták büntetni hevesességéért. Szerencséjére a vezető tanár megfékezte az indulatokat.

De bizony csak átmenetileg, mert az igazgatófiú vehemenciája egyáltalán nem félemlítette meg a tagokat. Sőt talán még szította is bennük a szembeszegülés ingerét. Az iskola igazságos rendje, az erők jó egyensúlya okozta-e, hogy ez így történt, tény, hogy a harc az októberi rendes ülésen (október 6-át rendkívüli ülésen ünnepelték), ismét kiújult. Pedig a főbíráló dicsérettel szolt a napirenden levő Kosztolányi-írásokról, de Salamon Vikort ez sem feszélyezte abban, hogy el ne mondja: az íromány valószínűtlen, természetellenes, s erőlteti a népies kifejezéseket. A megrovást védelem követte, újra támadás, majd újra védelem, s mert Kosztolányi úgy vélte, hogy a vitázók megsemmisítették egymás érveit, s mert a vezető tanár is jól egyensúlyozott, ezt az ülést és a következőket még a vita kereteiben vészelte át az önképzőkör.

Az egyik decemberi ülésen azonban ismét robbanáshoz vezetett az állandó súrlódás. Kosztolányi ugyanis kimutatta, hogy Jámbor István *Egy ősi est* című írása Gogol-plágium, s a kör tekintélyén esett foltot Jámbor kizárásával javasolta megtorolni. A vezető tanár közbelépésének jóvoltából Jámbor ugyan megúszta egy jegyzőkönyvi megrovással, de az afférrá forrósodott vita során már goromba sérelmek estek. Nagy Nándor jegyző, Kosztolányi egyik legdacosabb ellenfele, Jámbor védelmezve leszemtelenezte költőnket és párthíveit, akik „gyöngélműjűek és plagiátorok társaságának” titulálták a tagságot, s a kilépéstől csak azért riadtak vissza, mert Gaál Ferenc figyelmeztette őket, hogy ez a gimnázium elhagyását is jelentené.

És ettől kezdve szinte minden ülés a botrány közelében zajlott le, mert a jegyzőt kizárták ugyan, s Kosztolányi egyik híve, Kálnai Dezső is jegy-

zökönnyvi megrovást kapott, de a harci kedv ettől mit sem csitult. Ehhez képest még szerencse, hogy Kosztolányi a *Sírvirágok* című ciklusáról mondott bírálatok hallatán (a december 22-i ülésen) csak annak bejelentésére szorítkozott, hogy többet nem lép föl eredeti művel, csupán bírálattal. Ez azért vall nagy önfegyelemre, mert ciklusáról a bírálók — szép számmal — ilyeneket mondtak: „Minél tovább olvassa az ember ezeket a középszerű verseket, annál több hibát vesz észre bennük.” Így Kellert Benő. Grüner Andor harminc verstani hibát vet a szerző szemére, s „fonnyadt virágok”-nak nevezi a ciklust. Mivel kedvezőbb bírálatok is elhangzottak, végül jó érdemfokkal megúsza ugyan Kosztolányi, de a kör ellenszenvét így is érezhette, s ezt ki is nyilvánította.

Mindezek ellenére sem mondható, hogy ezek a csetepaték kialakult csoportok, klikkek összecsapásaiként zajlottak le. Az ugyan igaz, hogy a *Sírvirágokat* levágó Grüner Andor *Elszakadt hír* című költeményét Kosztolányi a tizennegyedik ülésen „végtelenül silány”-nak minősíti, de az április 27-i ülésen már egyetért Friedmann Ferencsel, aki díszkönyvbe ajánlja ugyanennek a Grünernek egy másik versét.

Azt hihetnénk, hogy ebben is szerepe van a klikkérdeknek, hiszen Friedmann Kosztolányival tartott a korábbi összecsapások során. Amire már csak azért is föl kell figyelniünk, mert ez a Friedmann nem más, mint Fenyves Ferenc, a későbbi *Bácsmegyei Napló* majdani szerkesztője, aki a húszas évek közepétől lapjában szinte napról napra leközölte Kosztolányinak a *Pesti Hírlapban* is megjelent írásait.

Bizonyos, hogy eleinte az önképzőkörben is értették egymást, s különös, hogy a következő év rossz kimenetelű összecsapásában épp Fenyves és Kosztolányi állt egymással szemben. Arra vall ez, hogy ezek a fiatal emberek még nem rendeződtek szilárd érdekszövetségekbe, s az ülések légköre, a fölszólalók önérzete, vehemenciája, főleg Kosztolányié, a frontok állandó mozgását eredményezte. Világnézeti, baráti, családi érdek itt még mellékes lehetett a becsvágy s az igazságérzet érdekeihez képest. Némileg ellentmond ennek az, hogy az október 12-i ülésen Kosztolányi unokaöccse, Brenner József védelmében szólal föl, s hogy a Friedmannnal való összecsapásakor az új vezető tanár, Révfy Zoltán az antiszemitizmus vádját is fölrója Kosztolányinak. (*Mostoha*. 93.) Hogy az utóbbi probléma valóban belejátszhatott a fiatalok civakodásába, azt az önképzőkört fölösztató igazgatói és főigazgatói dokumentumok is sejtetik: „Nem lehet és nem céloz itt — mondta Kosztolányi Árpád —, ez alkalommal azt kutatni, hogy e jelenségek efemer természetűek-e, vagy részben a műltra vezethetők vissza, hogy azokat csak a fiatalok hévnek vagy talán egyéb körülményeknek is tudhatni be...” A főigazgatói leirat pedig „oly természetű villongások”-ról beszél, amelyek „nemcsak az ifjúság iskolai foglalkozására gyakorolnak kedvezőtlen befolyást, hanem esetleg kihatással bírhatnak az egész életre.” (Uo. 96.) Kosztolányi Árpád igazgató a tanév kezdetén, mikor megnyitotta az önképzőkört, arra intette a tagokat, hogy „irtsák ki keblükből az egymás iránti gyűlöletet, különösen a felekezeti türelmetlenséget, mely a múlt évi önképzőkört oly nagyon megmétélyezte”. (Jegyzőkönyv.)

Ez a mótely tehát már jelen lehetett a századforduló soknemzetiségű, sokvallású Szabadkájának gimnáziumában is, de az iskola vezetői a XIX.

század liberalizmusának emelkedett szellemében léptek föl ellene. S arra sincs komoly alap, hogy Kosztolányi önképzőkori karamboljában ennek fontos jelentőséget tulajdonítsunk. Nem tud ilyen indítékról se Munk Artur, se Sztrókey Kálmán, a két szemtanú, Brenner József idézett följegyzése pedig egyenesen cáfolja az ilyen föltételezést. (*Mostoha.* 92—93.)

Am ha megengedjük is, hogy a vitákat felekezeti motívumok is befolyásolták, akkor is bizonyosak lehetünk, hogy az önképzőkör föloszlatásának s Kosztolányi kizárásának elsőrendű oka ő maga volt. Pontosabban szólva az a képtelen viszony, amelybe az önképzőkör őt kényszerítette. Nem fért meg ő már abban a keretben. Főlényét, tehetsége, készsége nagyobb méreteit folyton érezve kellett betartania a kisszerű játékszabályokat. Ahhoz még túl fiatal és mohó, hogy a szereplésnek erről a lehetőségéről le tudjon mondani, de ahhoz még nem elég „bölc”, hogy a játékszabályokat humorral tudja nézni. Ezen az sem segített, hogy pályadíjakkal honorálták tehetségét, s hogy nyolcadikos korában ő lett az önképzőkör titkára. Tehetsége ránehezedett a körre, s az igazgató fia lévén, még akkor is arcába vághatták, hogy „erőszakos”, amikor igazsága tudatában volt főlényes. Osztálytársaitól talán el is viselte a leszóló bírálatokat — többször lemondott a válaszról —, de a fiatal vezető tanár, Révfy kötekedése már vérig sértette. Egyszerre érte ütés az igazságérzetét és az önérzetét. Igazságot tenni a végzetes affér részleteiben ma már nemigen lehet, de annyit meg lehet állapítani a jegyzőkönyv és az emlékezők adataiból, hogy költönket az elvtelenség ingerelte támadásra. Az, hogy Friedmannt olyan érdemekért dicsérték, amelyekre nem szolgált rá. S mikor Révfy — Friedmann-nak pártját fogva — germanizmusokat vetett Kosztolányi szemére, költönket az övön aluli ütés igazságtalanságaként érte ez a visszautasítás. Pedig Révfynek akár igazza is lehetett, hiszen a kamasz Kosztolányi naplója valóban tartalmaz elég germanizmust, s bizonyos, hogy Szabadkán a századfordulón sem beszéltek úgy magyarul, mint Móricz szülőhelyén, Tiszacsécsén, de ha Kosztolányi föl is róttá Friedmann-nak a germanizmusokat, lényeges kifogása nem ez volt. Ezért veszthette el önuralmát, amikor szándékainak eltorzulását vélte érezni. Nem utoljára. Később is megesik vele, hogy vélt vagy valódi igazának tudatában megbántva valakit elvárja, hogy indítékait mélyen és árnyaltan értsék. Később azonban van ideje és kedve érvelni, bizonyítani, például az Ady-pörben, de Révfy tanár urat erre nem tartja érdemesnek.

Voltaképpen az történt, hogy a maga kialakult értékrendjét a szerencsétlen pillanat indulata egyszerre pőrén fölszínre dobta. Brutálisan vált így nyilvánvalóvá, amit a kamasz naplójából már úgyis tudunk, hogy Kosztolányi nemcsak az önképzőkört, de a tanárok némelyikét sem tartotta olyan tekintélynek, akinek ítéletét jó lélekkel el tudta volna fogadni: Gaál Ferencét és Révfy Zoltánét sem. S hogy joggal-e, ez nemcsak Kosztolányi miatt, de az önképzőkör és az iskola miatt is fontos.

Révfy Csáth Géza is „szimplex ember”-nek mondja (uo. 93.), s az évkönyvek sem tudnak róla különösebbet, hiszen alig három éve tanított, amikor ebbe a szerepbe keveredett. Gaál törekvőbb tanár, de inkább szorgalmas, mint tehetséges, ahogy azt költészettani tanulmányai is bizonyítják. (I. m.) Kosztolányi nem is tőlük, hanem Toncs Gusztávtól

tanulta az irodalmat, s Toncs jóval magasabb színvonalat képviselt. Igen jellemző, hogy róla a kamasz Kosztolányi naplójában sem találunk lekicsinylő megjegyzést, pedig gyakran lejegyzí, hányas lett a magyar dolgozata. Igaz, többnyire dicséretes osztályzatot kap, de láthatóan becsüli is ennek értékét. Egy helyen külön is megjegyzí: a jeles mellé „még azt a mellékiratot függesztette Toncs úr: *igen jó dolgozat*’. Hála a papnak!” (Kosztolányi Dezsőné: I. m. 70. A kiemelés Kosztolányié.) Könyve egy másik helyén Kosztolányiné azt is közli, hogy költőnk „magyar tanárával, Toncs Gusztávval, valami titkos, ki nem mondott összeesküvésben él a matematikus-fizikus tanár apa ellen.” (Uo. 35.)

Hogy Toncs Gusztávnak, az embernek mennyi szerepe lehetett ebben, nem tudhatjuk, de a tanár bizonyosan rászolgált a tiszteletre. A Hiador néven ismert Jámbor Pál után és Loósz István előtt, aki Adyról írt könyvet, Toncs az egyetlen magyar tanár Szabadkán, akit az irodalomtörténet is számon tart. S joggal. Tanulmányai az iskola évkönyvében Vitkovicsról, Berzsenyiről s másokról talán nem emelnék az átlagtanárok fölé, de a magyar klasszikus iskola költőiből (1904), Széchenyi műveiből (1901) és a magyar epikusokból (1903) összeállított szemelvénygyűjteménye igényes, gondos tankönyvrónak mutatja, Mikes Kelemenről írt könyve pedig (Budapest, 1897.) a Mikes-irodalom máig számon tartott értéke. Címe félrevezetően szerény: *Zágoni Mikes Kelemen élete*. Valójában átfogó monográfia, ami azt jelenti, hogy nemcsak Mikes életét tárgyalja, de műveinek egész problematikáját. Végigkíséri Rákóczi és udvara útját a száműzetés államásain. Leírja életformájukat. Szamba veszi Mikes olvasmányait. Ismerteti első munkáit, fordításait, szerelmét Köszeghy Zsuzsika iránt, kísérleteit a hazatérésre, reményeinek szertefoszlását. A valláserkölcsi vonatkozású műfordítások jellemzéséből Mikes erkölcsi szemléletének rajzáig jut, a levelek problematikáját pedig minden kérdésre kitérő tüzetességgel tekinti át. Keletkezésük idejéről, számukról, műfaji sajátágaikról, e műfaj mintáiról, az „Édes néném” kilétéről, a levelek természetéről, értékéről a kor Mikes-irodalmának lepárolt s legmegbízhatóbb eredményeit foglalja össze. Fontos jelezni, hogy a „lepárlás” Toncs műve, és ez nem kevés. Mert igaz ugyan, hogy a Mikes-levelek lényeges kérdéseit ekkorra már tisztázták, de a kész eredmények folyóiratokban elzárva vártak összefoglalásra, s akadt közöttük egészen új is, így a mérlegelés és választás művelete se volt könnyű. A részeredmények egységes folyamattá, szerves művé építése pedig joggal tekinthető alkotásnak. Főleg ha arra is fölfigyelünk, hogy milyen jó érzékkel nagyítja ki Toncs gazdag anyagából azt, ami fontos, milyen finoman elemez és találóan jellemez több helyen is, s alkot önálló ítéletet, ahol erre rákényszerül. Mindez csak nagyon alapos készültség révén valósulhatott meg. Hogy a kéziratokat is tanulmányozta, s az egész Mikes-irodalmat földolgozta, az már önmagában is sejteti a tudományos igényt, s könyve egy helyén el is árulja, hogy bár a téma részletei még sok föladatot rónak a kutatásra, a könyvében adott megoldást, a lényegét illetően, véglegesnek érzi. Ez az elégedettség azonban inkább az egész Mikes-irodalomnak szól, mint önmagának. Könyvében nyoma sincs annak a hiú tudakosságnak, mely a kész eredmények latolgatásakor

oly sok magántudóst csábít hivalkodó ítékezésre. Pedig nem „pedáns” és nem gépies. Előadása természetesen gördül, arányérzéke jól tagol, s ha úgy adódik, hangja föl is forrósodik. Talán csak nyelve banálisabb, mint az igazi tudósoké, de tisztaságát és szabatosságát gáncs nem érheti.

S van valami rokonszenves szemléletében is. A szülőföld s a haza iránti hűséget, ami gyakran szóba kerül, őszintén tudja tisztelni, de — hogy ismét Kiss Ferenc szavaival éljünk — „ez a fogékonyság sehol sem önállósul külön buzgalommá, nem csap ki a maga természetes medréből, vagyis nem nő rá az anyagra, hanem a hiteles interpretálás részeként jut szóhoz”. Láthatóan a vallásos érzést is tiszteli, s alaposan elmélyül! Mikes erkölcsi világában is, de ezt is a problémaföltárás jegyében, a hiteles jellemzés okán teszi. „Propagandát sehol sem üz és nem moralizál. Gondos, józan elme benyomását kelti.” (I. m.)

Könnyű volna most azt mondanunk, hogy a Toncs ébresztette igény s a tőle elsajátított tudás lázadt föl Kosztolányiban, amikor Révfy tanár úrra és az önképzőkörre az ajtót rácsapta. Ám a valóság nem ilyen szimpla. Kosztolányi bizonyosan sokat tanult Toncs Gusztávtól, s a Toncs által képviselt tanárpélda részes lehet abban, hogy Gaált és Révfyt irodalmi ügyekben bírálójának el nem ismerte. Magát azonban már elég avatottnak tudta ahhoz, hogy tájékozódásában ne hagyatkozzon Toncsra. Már a hatodikos naplója is többször jelzi, hogy — hallván jó híret — nyomban meghozatta hol egyik, hol másik könyvet. S ahogy a hetedikes a fordítás problematikáját ismeri, az is arra vall, hogy ambíciója már önállóan is megtalálta új és új próbáit, iskoláit. Éppilyen fontos azonban, hogy a hetedikes-nyolcadikos Kosztolányi naponta láthatta tanárait apja körül gazsulálni. Látta őket a sűrű családi vacsorákon nagy ivások közepette. Nemcsak erényeiket, — gyarlóságaikat is megismeri. S míg tanárai egyre jobban belefáradnak a tanítás robotjába, benne minden ismeret, minden új könyv- vagy színházi élmény szenzációként zajlik. Ha megnyeri tetszését, azért, ha nem, akkor meg az elégedetlenség sarkallja intenzív válaszra. Számára minden izgalmas, s ha vele történik, ha ő képvisel valamely álláspontot, gondolatot, akkor különösen. Valóban olyan, mint aki egy nagy vendégségre készül, s ebben kisszerű, értetlen alakok zavarják.

Ezek után ideje számba vennünk, mennyi is hát a valóságos, tehát nemcsak sejlő, de máris adott fedezete ennek a türelmetlen becsvágnak. Röviden szólva: milyenek is a Kosztolányi-művek, amelyek oly parázs viták ütközőpontjai lettek? Jó alkalom ez arra is, hogy az egyik legvadabb összecsapást kiváltó s mindmáig ismeretlen ciklust, a *Sírvirágokat* közlétegyük. Kezdjük tehát ezzel:

SÍRVIRÁGOK Költeményfüzér

E költeményfüzér megírására a közvetlen impulzust az oly korán elhunyt Reviczky tragikus sorsa adta. Korántsem akartam azonban ezen apró dalokat az ő emlékének szentelni — talán nem is lennének méltóak hozzá —, csupáncsak egy általános képet akartam nyújtani azokról a fehér arcú, tüzes szemű betegekről, kik naponként zajtalanul sóhajtanak

el a világból, mint ősszel a falevelek. Ez a szürke kép lelkem meg-
 gadta, s benne egy tragédiát látott, azoknak a szegény betegeknek sóhaj-
 tását még az élet zűrzavarában is meghallottam. És én megértettem azt.

A fiatalemberben — nevet nem adtam neki — eszményítettem meg
 azoknak a lemondását, szenvedéseit, reményeit. A költemény személyeire
 vonatkozólag csak azt kell megjegyeznem, hogy Ella a tüdővésztes beteg
 kedvese, ki őt végtelenségig híven ápolja.

Szerző

I.

Beh fáj a mellem,
 Tudom, ez ellen
 Nincs semmi balzsam.
 Számomra meg van írva:
 „Korán ledőlsz a sírba.”
 Elhalni lassan!

Tüdőm úgy éget
 S nem t'om mi végett
 A sorshoz esdek.
 „Ne még, ne még!” — kiáltok.
 Oh, tedd reám az áldott
 Nehéz keresztet!

II.

A barátok, kikkel annyi
 Vig éjet mulattam át,
 Itt hagytak a fájdalomba',
 A kezét mind félrevonta:
 Haljon a barát!

Oh, ti törpe, gyáva lelkek,
 Félték tőlem, úgy lehet.
 „Jaj, ne menj el, bűn a csókja”,
 „Tőle mind magát megójjja,
 Oly nagyon beteg.”

Hagyjatok magamra, gyávák!
 Hogyha tépnek a bajok,
 Ne számíts az emberekre.
 Hagyjatok, míg senyvedezve
 Lassan meghalok.

III.

Nem hiszek már, Ella lelkem,
 Úgy zihál beroskadt mellem,
 Meghalok, temess el!
 Hagyha majd kinyíl szemem,
 Csókolj meg szép csendesen!

A kakukkórát, ha lckem
Elhagyott, állítsd meg csendesen
És ne sírj, leány.
Halkan ülj az ágyra... s nékem
Dald el azt, mit egykor... régen.

IV.

Sárga őszi reggel
Álmatag szemekkel
Nézlek tégedet.
Oly fakó sugárod...
Látom, szinte várod
Boldog végedet.

Én is éppen akként
Nézlek reggelenként.
Szinem oly beteg.
Tört szemem sugára
Várja a sirt, várja...
A végért eped.

V.

Mily furcsa! Kit élve
Imádtunk, szerettünk,
Ha kihűl, a rögös
Föld ölébe tesszük.
Nincsen többé köztünk,
S mi gondtalan járunk,
Kitörölve könnyünk
Éljük a világunk.

Csak reggel látjuk meg,
Hogy ágyunk vetetlen...
Eh! ki tölli életét
Örökös könnyekben?
Ő már nincs közöttünk,
Nem érzi közsorsunk.
Szavunk a zúrbe vész,
Aztán sürgünk-forgunk.

Kilobbanunk mind így,
Minket sem siratnak.
Emlékünk kis része
Lett egy rövid napnak.
De mit is érne a
Sírás-rívás, bánat,
Hisz haló porunkból
Fel senki sem támad!

VI.

Majd ha egyszer reggel
Fénytelen szemekkel
Fekszem hangtalan,
S mint két éve kérded,
Mint töltém az éjet,
S nem hallod szavam.

Majd halk bűgás támad:
Forralod teámat,
Am nem lesz kinek,
Mert ki azt köhögve
Kérte, most örökre
Néma lesz, s hideg...

VII.

(Temetőben)

1. Egy éve itt valánk,
E sír felett
Beszélgeténk a végről,
Leány, veled.
2. Az arcom oly fehér volt,
Mint a tied.
Elmélkedénk, merengénk:
„A vég siet.”
3. Most nyíl' az őszi rózsza
A sír fehér...
Imádkozzunk, leányka,
A lelkekér!
4. Jövőre majd magad lessz,
Magad, magad...
S a hanton újra sok-sok
Virág fakad...

VIII.

(Epilógus)

Oh, jöjj ki, lányka, gyakran,
S sírom felett
Susogd el ezt az egyet:
„Szerettelek!”

Szakíts őszi rózsát,
Mint egykoron.
Csókold meg a virágot...
Haló porom...

Arcodra könny peregjen
 Holt szívedé' ...
 Ki mint az őszi rózsa,
 Fehér... fehér...

Ez volna tehát az az írásmű, amelyről az 1901. december 22-én tartott önképzőköri ülésen Kellert Benő — miután a hivatalos bíráló dicséretre ajánlotta — azt mondta, hogy a fegyelmezetlen ihlet hibás terméke. Ezt a nézetét Grüner Andor — Salamon Viktor és Friedmann Ferenc ellenében — nemcsak megerősített, de ki is egészítette harminc verstani hiba felsorolásával s azzal, hogy „fonnyadt virágok”-nak titulálta.

Hogy milyen versengésben jutott ilyen sorsra ez a ciklus, arról nehéz volna pontos képet alkotni, de ha sejtjük is, hogy a színvonal nem lehetett magas, a *Sírvirágok*at akkor is meglepően gyöngye elmeműnek kell mondanunk. Arról persze szó sincs, hogy az ihlet láza túlságosan izzana benne, de az igaz, hogy verselése következetlen. A maga választotta mértékhez sem tartja magát, s szabálytöréseit nem a mondanivaló intézi, hanem az ügyetlenség. A hosszadalmas panaszt és a valakihez beszélés mondatait ilyen dalszerű formába, ilyen rövid, szökellő sorokba erőltetni eleve szerencsétlen elképzelés volt. Az ügyetlenségnek ez a foka mégis meglepő, ha meggondoljuk, hogy csak elhasznált sablonokat és szelvelgést kell itt „megmunkálni”, tehát nem valami göcsörtös, éppen születőben levő tartalmat. Hogy ez a ciklus nem lehet a költő készségeinek fokmérője, abból is sejthető, hogy Kosztolányi — noha a bírálatokban ellenszenvet észlelt — munkájáért nem kardoskodott. Elismerte a verstani hibákat, s azzal védekezett, hogy: „Homérosz is sokat alszik.”

S ez a védekezés igen jellemző, mert azt is magában rejti, hogy nem a tehetséggel van itt baj, s a félsiker vagy kudarc csak véletlen kisiklás. És igaza van. Főleg ami a verselőkészséget illeti. Az érdemkönyv egy másik Kosztolányi-verse, az *Ágácvirágok* már olyan hibátlan, könnyed verselőnek mutatja, mintha nem is ő írta volna a „hervatag” *Sírvirágok*at. A népies dal Szabolcskán finomodott képvilágán ugyan nem megy túl ez a darab, de szólamai olyan simán illeszkednek a ritmus ízületeibe, ismétléseibe, párhuzamosságai olyan természetesen imitálják a népies műdal folyását-fejlését, hogy — *Chanson* címmel — okkal került be a költő *Négy fal között* című kötetébe. Íme az első két szakasza:

Almodtam egy álmot,
 Rég volt, réges-régen.
 Ébredő tavasszal
 Künn a faluvégén.

Arany volt a színe,
 Gyémánt kirakatja,
 Madárdal, hársvirág
 Volt a foglalatja.

Hogy mennyire a dalszerű gördülés akarata intézte itt a versépítés menetét, jól látszik a második szakasz két zárósorán, ahol az álmodást és hársvirág foglalatába ágyazza. Bizony nem valami szilárd foglalatba. De hát akkor még a telt hangzás fontosabb, mint a kép hitele.

Néhány év múlva már őt is zavarja ez a megoldás, s így korigálja: „holdsugár, hársvirág / volt a csillám rajta.”

Még tanulságosabb nevezetessége az *Ágácvirágoknak*, hogy a második része nem ilyen sanzonszerű, inkább réveteg tünődés azon, hogy az ember sok ábrándjából végül semmi, csak „egy sír” marad. Van bizonyos dalszerű hangoltság ebben a tünődésben is, de ritmusa jambikus, és strófái is egészen mások, mint az első részé, s ami a legfontosabb: nincs benne semmi népieskedés. Ellenben ilyen anyagtalanul lebegő finom képpel fejezi ki az ábrándok sorsát:

Tündérruhában jönnek, aztán
Ellengenek szívünk felett.

Föl kell erre figyelni az impresszionizmus felé utaló puha lebegés miatt is — ami nívum lehetett nemcsak a szabadkai önképzőkörben —, és azért is, hogy az első résztől olyan élesen elüt ez a második. Annyira elüt, hogy a *Négy fal között*ben ezt a második részt a *Finálé* című laza ciklushoz illeszti a költő, mintha a *Chanson*hoz semmi köze sem volna.

Világos jele ez annak, hogy a vers gondolati, tartalmi összefüggéseire az ifjú költő még nem mindig ügyel. Főleg akkor nem, ha az elmúlás, a remények szétfoszlásának általánosságban mozgó szokványos ihlete-hangulata indítja versre. Talán nem alaptalan az a föltételezés, hogy az elmúlásnak ez a sokszor reflexszerűen előtűlő sejtelve a beérkezett költőt is többször kárhoztatja kevésbé jelentékeny vers írására.

A gondolatok kapcsolódásának lazaságát és általában a szerkezeti gyöngeségeket különben az önképzőkör is szemére veti Kosztolányinak. Különös, hogy éppen *Sors* című verse kapcsán, amelyben a második és a harmadik strófa közötti összefüggést hiányolta az első bíráló, Vass A. Kálmán. Azért különös ez, mert Kosztolányi ezt a versét is fölvette első kötetébe *Sorsunk* címmel, s ha itt-ott változtatott is rajta, lényege, sőt sorainak túlnyomó többsége ugyanaz maradt. A prédikáló, tanító dikció lendülete annyira töretlen benne, hogy a kifogásolt szerkezeti hibát teljesen alaptalannak kell mondanunk. Több joggal lehetett volna a gondolat eredetiségét kétségbe vonni, hiszen a lemondás üdvének tana közhely már a századfordulón is, de eredeti gondolatot önképzőköri versben amúgy sem szokás keresni. Figyelni itt inkább az érvelés versbe szedésének szívós munkájára érdemes. Igaz, hogy a második strófa vége elég sutára sikerült, de a befejezés már e korai változatban is ilyen elegáns áthajlás révén kifejlő pregnáns csattanóval hirdeti a formálókészség izmosságát:

Ha eljön az órád, dacos küzdelemmel
ledönt nagy kegyetlen a fekete sírba:
a temető minden fájára az ember
kudarca s a sorsnak győzelme van írva.

Végül a *Sorsot* dicséretesre érdemesítette a kör. Az *Ágácvirágokat*, több mással együtt, érdemkönyvi megörökítésre, a *Sírvirágokat* viszont csak jóra. S ebből már joggal következtethetünk arra, hogy nem is volt olyan rossz a mérték ebben az önképzőkörben.

Visszatérve gondolatmenetünk medrébe, Kosztolányi készségeinek, adottságainak vizsgálatához, a versek közül talán a *Dialogot* érdemes még szemügyre vennünk. Ezzel ugyan nem lépett föl az önképzőkörben, de ezt is hetedikes korában írta és a jelek szerint valamilyen matinéra. Fontos zsenge a *Dialog* már csak azért is, mert a költő legkorábbi színjátékainak egyike, de még inkább azért, mert egészen más oldalát mutatja Kosztolányinak, mint a *Sírvirágok* vagy az *Ágúcvirágok*. A játékos költőt.

Voltaképpen egy poén kifuttatása a rövidke darab célja, s ennek egy félreértés a föltétele. Jenő, a hősszerelmes halálos párbajban akar leszámolni Ernővel, akit szerelme elcsábításával gyanúsít. Ernő magol, vagyis tanul, s nemigen érdekli Jenő dühöngése. S mikor már-már valóban tettlegességre fordul a dolog, elárulja, hogy a lány, akiért Jenő párbajozni akar, nővére. A történet s az ötlet önmagában elég szimpla, de Kosztolányi remek érzékkel élezi ki a félreértést. Előbb a féltékenység színfalhasogató monológjával kelti azt a benyomást, hogy itt csakugyan valami operai vétség esett, Ernő flegmáját is kihívónak ábrázolja, hogy Jenő indulatait ezzel is fokozza, s hogy a végén annál nagyobb legyen a mulatság, mikor a félreértés eloszlik. S miközben így megteremti a véres konfliktus látszatát, a versbeszéd táncosan szökellő jambusaiban, a bravúros rímekben már érezteti, hogy tréfa készül itt és nem tragédia. És nemcsak ebben, hanem Jenő szavainak szándékolt dagályosságában, gesztusainak kaján fölnagyításában is. Sőtér István azt írja Kosztolányiról, hogy a „próza nála: a lírai mámor elvonókúrája”. (I. m. 31.) E gondolat fényében lehet becsülnünk érdeme szerint a *Dialogot* is, mert a folyton lángoló, hol ebbe, hol abba halálosan szerelmes, hol ilyen, hol olyan címen fennköltén szónokoló költő énjének mámortalan élénksége, a szellem éber szikrázása fejeződik ki benne.

(Befejezés a következő számban)